

УДК 364-785:615.85-056.26-057.875

Данільченко Юрій

провідний бібліотекар відділу обслуговування науковою та навчальною літературою бібліотеки імені М. А. Жовтобрюха, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава

БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНА РОБОТА ІЗ СТУДЕНТАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ШЛЯХ ДО ІНКЛЮЗІЇ. ЗАВДАННЯ, ВМІННЯ ТА НАВИЧКИ

Стаття присвячена особливостям бібліотерапевтичної роботи зі студентами, які мають функціональні обмеження в рамках такої форми спілкування, як бібліотерапевтичний клуб, який сприяє надбанню нового досвіду у плані соціалізації, самовиховання, самостійного виходу з кризових станів. Розглядаються необхідні для цього функції, вміння та навички бібліотерапевта. Автор статті є одночасно спеціалістом за фахом бібліотекар-бібліограф, а також магістром соціальної роботи, що дозволило уточнити термінологію та підійти до погляду на проблему з різних точок зору.

Ключові слова: соціалізація особистості, інклюзія, бібліотерапевт, бібліотерапія, бібліотерапевтична діяльність, функції, вміння, навички, студенти з інвалідністю, бібліотерапевтичний клуб.

Процес демократизації суспільства визначається інклюзією (від англ. inclusion — включення) — тобто, процесом збільшення ступеня участі всіх громадян в суспільному житті [5]. А отже, мова йде про долю кожної окремої особистості у суспільстві. І насамперед тих, що мають всілякі функціональні обмеження. Саме до них відносяться студенти з інвалідністю. Тому сьогодні не випадково так гостро ставиться питання про інклюзивну освіту. І особливу роль у цьому процесі може зіграти бібліотерапія.

Перше визначення терміну «бібліотерапія» було запропоноване у 1916 р. на зїзді американської Асоціації лікарняних бібліотек. Це «техніка виконання замовлення пацієнтів, яким потрібна допомога в розумінні їхніх проблем» [4, с. 13].

В історичному контексті бібліотерапія має три підходи: рецептурний, мотиваційний та педагогічний [4, с. 22-23]. Сьогодні всі вони можуть використовуватися як окремо, так і у комплексі. Це

робиться за допомогою таких факторів, як зняття емоційної напруги, депресії, переоцінки цінностей, пошуку позитивних моделей поведінки, адекватних дій у конкретних ситуаціях тощо.

У подальшому ми матимемо на увазі насамперед педагогічну або психолого-педагогічну форми бібліотерапевтичної практики.

Результатом цього процесу є соціалізація особистості як «становлення сутності індивіда, головною характеристикою якої є відповідальність особистості перед самим собою та оточенням, сформована в умовах постійного морального, соціального, економічного вибору» [11, с. 60].

Ми розглядаємо *бібліотерапію* як науку про закономірності, механізми та засоби соціального становлення та самореалізації людини шляхом збереження та відновлення психофізіологічного та духовного здоров'я особистості, наслідком чого відбувається її включення у суспільство та розвиток комунікативних, творчих і професійних здібностей через самоосвіту та самовиховання, читання спеціально підібраної літератури (книжок та періодичних видань, аудіокнижок, літератури для незрячих) або за допомогою використання цифрових носіїв інформації та інтернету.

Люди, які звертаються до бібліотерапевта – це насамперед люди, які зазнали психічних травм і мають деструктивні стани свідомості. Клієнтами стають найуразливіші верстви населення – безробітні, жертви насилля, особи, що мали спробу суїциду, особи з девіантною поведінкою, пенсіонери тощо. На сьогоднішній день до цього списку ми повинні додати внутрішньо переміщених осіб та учасників бойових дій.

Бібліотерапевтична діяльність при цьому може бути визначена як суспільно-корисна діяльність по створенню умов для самоосвіти, самовиховання та самореалізації особистості, її життєздатності до збереження і відновлення фізичного, психічного та духовного здоров'я шляхом засвоєння спеціально підібраної інформації.

Отже, сьогодні ми можемо сміливо говорити про використання бібліотерапії як засобу соціалізації особистості, оскільки вона має справу з літературою як з одним із засобів кумуляції та передачі інформації. Тож володіння цим методом розширює професійні можливості бібліотечного працівника.

Цю думку підтверджує те, що сьогодні в Україні бібліотекарі беруть на себе роль бібліотерапевта (як варіант – спільна робота бібліотеки із соціальним педагогом або психологом в рамках здійснення бібліотерапевтичного проекту). А тому розглянемо специфіку його вмінь та навичок.

Найбільш ґрунтовно до питання підготовки бібліотерапевтів підійшла у своїй праці Юлія Миколаївна Крешер [4]. На жаль, вітчизняних праць такого рівня у нас немає, як немає і руху у напрямку необхідності виокремити бібліотерапевтичну діяльність в самостійну професію, а отже, у питаннях щодо функцій та вмінь бібліотерапевта ми будемо спиратися саме на її роботу.

На відміну від бібліотекаря, бібліотерапевт володіє специфічними навичками і вміннями та виконує насамперед терапевтичну функцію по корекції світосприйняття і поведінки клієнта.

Основні функції діяльності бібліотерапевта: діагностична, прогностична, комунікативна, організаційна, соціально-педагогічна [4, с. 88-89].

До вмінь відносяться: проєктивні, організаторські, комунікативні, діагностичні, інформаційно-аналітичні [4, с. 90-93].

І дійсно, бібліотерапевту при зустрічі з клієнтом треба провести бесіду, визначити його стан, спроєктувати варіант подальшого спілкування, спонукати його до читання рекомендованої літератури, організувати свою роботу індивідуально або з групою, мати досвід терапевтичного аналізу літератури та її інтерпретації.

Різноманіттю сучасних форм спілкування з читачами присвячені, зокрема, матеріали О. Рижової [2], а питання суто бібліотерапевтичного спілкування розглянуто в статті О. М. Литвина «Бібліотерапевтичне спілкування з читачем. Бібліотекар чи бібліотерапевт: в межах і за межами компетенції» [7]. Сучасний досвід бібліотерапевтичної роботи добре описаний в статтях А. Тертилової [14] та В. Бажкової [1].

Володіння навичками групової терапевтичної роботи є дуже важливим для бібліотекаря, який бере на озброєння бібліотерапію. Включення до занять елементів психодрами, казкотерапії, арт-терапії, фізичних вправ та релаксації надають бібліотерапевтичним заняттям додаткові можливості.

При проведенні занять та консультацій бібліотерапевт повинен уміти втілити найближчі бібліотерапевтичні цілі: 1) вияв індивідуальної самосвідомості; 2) поліпшення розуміння людиною своєї поведінки та мотивів; 3) забезпечення об'єктивної самооцінки; 4) визначення читацьких інтересів; 5) пом'якшення емоційного та інтелектуального тиску; 6) з'ясування суті проблем; 7) планування і вибір правильних дій при рішенні проблем [4, с. 42-44].

Бібліотерапевтична робота з особливими (за Сухомлинським) [13] дітьми та молоддю виконує наступні завдання: культивує культуру читання, вирішує проблеми оволодіння навичками читання та адекватного сприйняття тексту; розширює кругозір особистості; сприяє оволодінню навичками активного запам'ятовування; навчає методам самостійної роботи з текстом; сприяє самовдосконаленню особистості та її соціалізації в середовищі.

Усе це може бути слухним у роботі зі студентами з інвалідністю, тому поговоримо про специфіку роботи з цією категорією здобувачів вищої освіти.

Студент-першокурсник має цілу низку проблем. Це у своїй статті добре обґрунтувала Т. Панченко [11]. Але на цьому фоні студент з інвалідністю може мати свої труднощі, які роблять навчання ще складнішим. Про це пишуть такі дослідники, як А. Є. Крухмальов [6], Т. Панченко [8], В. В. Печенкін [9], О. Ю. Пономарьова [10], Р. М. Мірошкіна із своїм авторським колективом [11]. Про психологічний супровід навчання молодих людей із обмеженими можливостями пишуть О. Гришко та Л. Клевака [3], О. Ю. Пономарьова [10], Т. Панченко [8]. Тому бібліотерапевту необхідно мати уяву про специфіку роботи з такими відвідувачами.

Так, за нашими спостереженнями, молода людина може мати інфантилізм, який проявляється тим чи іншим чином. Вона може бути невпевненою у собі, нервуватися, що в свою чергу може привести до хронічного стресу та перевтоми. При роботі із студентами, які мають інвалідність, можуть виникати проблеми, пов'язані із запам'ятовуванням матеріалу, мовленням, читанням.

Зокрема, аналізуючи досвід здійснення різних видів супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами у вищому навчальному закладі Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» О. Гришко та Л. Клевака пишуть: «У вишах, котрі мають групи інклюзивного навчання, передбачається

спільне навчання студентів, які мають функціональні обмеження, з іншими здобувачами вищої освіти. Така форма навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти і потребує здійснення політики рівних можливостей. Навчання та виховання студентів із інвалідністю здійснюються в інтегрованих групах, які можуть розглядатися як мікромодель соціального середовища.

Особливістю навчання студентів із інвалідністю в інтегрованому освітньому середовищі є те, що, сприймаючи їх як рівних, до них висувають такі ж вимоги з боку вишу, як і до інших студентів. В інтегрованій групі не можна, наприклад, на потребу студента з інвалідністю уповільнювати темп лекції, зменшувати кількість пар та їх тривалість, спрощувати чи скорочувати обсяг навчального матеріалу, так як це знижує якість фахової підготовки. Саме тому на перших етапах інтеграція студентів із інвалідністю носить стихійний характер. Тільки одиниці можуть подолати всі труднощі навчання самостійно або за допомогою батьків і друзів. Це і пояснює необхідність супроводу студентів з особливими освітніми потребами у виші [3, с. 91]. Від себе додамо: «...а також доцільність залучення їх до терапевтичних занять».

Терапевтична робота із студентами з функціональними обмеженнями є дуже важливим напрямком роботи. Бібліотечна практика розробила досить багато форм групової роботи з читачами: тематичні ранки, виставки, вечори, круглі столи, дискусії, зустрічі з цікавими людьми, книжковий театр, різноманітні ігрові та пізнавальні програми. Усі вони при певному плануванні можуть мати терапевтичний ефект.

Але при роботі із студентами з інвалідністю оптимальним є об'єднання усіх цих форм. Це можна зробити, зокрема у вигляді клубу на базі публічної бібліотеки або на базі вищого навчального закладу за підтримки бібліотеки ВНЗ. Саме клубна форма дозволяє найбільш органічно поєднати індивідуальну та групову форми роботи, застосовувати будь-які техніки, що сприятимуть досягненню спільної мети – надбанню нового досвіду у плані соціалізації, самовиховання, самостійного виходу з кризових станів та передачі цього досвіду іншим.

Підтвердженням такого підходу є приклад діяльності бібліотерапевтичного клубу «Терра інкогніта», який було створено на базі Полтавського інституту економіки і права Відкритого міжна-

родного університету розвитку людини «Україна» у листопаді 2004 року. Особливість цього проекту – спільна діяльність здорових і хворих молодих людей, що стимулює творчу активність молоді з особливими потребами. Так, групові читання творів різного жанрового і тематичного спрямування з подальшим їх обговоренням, використання тренінгових ігор, спільна підготовка та проведення літературних вечорів стали чудовим засобом як психологічної, так і соціальної реабілітації молоді з функціональними обмеженнями, а також сприяють формуванню позитивного ставлення до таких осіб з боку інших студентів.

В рамках проекту, зокрема, були прочитані та обговорені твори Філіпа Діка і О. Солженіцина, підготовлено поетичний вечір, присвячений Ф. Тютчеву, відбулася зустріч із журналісткою та поетесою І. Дідик (Снарською), тощо. Індивідуальна робота з деякими учасниками проекту була продовжена і після його закінчення.

Надмета бібліотерапевтичної роботи в цілому та з молоддю зокрема, – це розвиток духовного світу, творчого самовираження, формування цілісної особистості тощо. І як результат – активна участь у житті суспільства.

Список використаних джерел

1. Бажкова В. Бібліотерапія (з досвіду Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія). *Бібліотечна планета*. 2016. № 4. С. 14-15.
2. Бібліотека як центр спілкування. URL: http://www.libkor.com.ua/php/editions_files/Library_as_a_center_of_communication.pdf (дата звернення: 22.04.2018).
3. Гришко О., Клевака Л. Супровід навчання студентів з особливими освітніми проблемами у вищому навчальному закладі. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/8531> (дата звернення: 16.04.2018).
4. Дрешер Ю.Н. Современные концепции подготовки специалистов-библиотерапевтов. Казань : Медицина, 2003. 230 с.
5. Інклюзія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 16.04.2018).
6. Крухмалев А. Е., Воеводина Е. В. Особенности социальной адаптации студентов с ограниченными возможностями здоровья. *Социологические исследования*. 2012. № 12. С. 72-80.

7. Литвин О. М. Бібліотерапевтичне спілкування з читачем. Бібліотекар чи бібліотерапевт: в межах і за межами компетенції. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 7. С. 64-69.
8. Панченко Т. Формування психологічної готовності студентів з обмеженими фізичними можливостями до самостійної навчальної діяльності. *Психологія і суспільство*. 2011. № 1. С. 145-150.
9. Печенкин В. В., Зайцев Д. В. Проблемы образования в представлениях инвалидов. *Социологические исследования*. 2008. №3. С. 92-97.
10. Пономарёва Е. Ю. Психологическое сопровождение обучения студентов-инвалидов. *Гуманитарні науки*. 2009. № 2. С. 32-38.
11. Мирошкина М. Р., Андриади И. П., Варанкина Е. Г., Голованова Л. В. Проблемы социального становления у молодых людей с ограниченными возможностями здоровья. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 11. С. 59-63.
12. Резнік Т. І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 1. С. 1-3.
13. Сухомлинський В.А. Разговор с молодым директором школы. Изд. 2-е. Москва : Просвещение, 1982. 206 с.
14. Тертилова А. Бібліотерапія як напрямок роботи сучасного бібліотекаря. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2015. № 1. С. 36-38.

Yurii Danilchenko

Bibliotherapeutic Work with Disabled Students as a Way to Their Inclusion. Tasks, Skills and Abilities

The article is about the peculiarities of bibliotherapeutic work with students who have functional limitations within the framework of such form of communication as a bibliotherapeutic club, which promotes the acquisition of new experience in terms of socialization, self-education and independent exit from crisis situations. The necessary functions, abilities and skills of the bibliotherapist are considered. The author of the article is a librarian and bibliographer having a Master of Social Work, which made it possible for him to clarify the terminology and approach the problem from different points of view.

Key words: *personality socialization, inclusion, bibliotherapist, bibliotherapy, bibliotherapeutic activities, functions, skills, abilities, disabled students, bibliotherapeutic club.*